

Koliko isključeni? Sociodemografski profil, zapošljivost i socijalni kapital siromašnih radnika i kućanstava bez zaposlenih u Hrvatskoj

TEO MATKOVIĆ*

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni članak

UDK: 364.12

Primljeno: ožujak 2006.

Rad, na temelju istraživanja Caritasa i Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve iz 2004. godine, pokušava mapirati dvije do sada neistražene marginalne skupine u socioekonomskom krajobrazu Hrvatske: siromašne radnike (working poor) te kućanstava bez zaposlenih (jobless households). Uz strukturu ovih skupina, kroz prizmu teorija o društvenoj isključenosti razmatra se i razina njihove društvene izoliranosti, zapošljivosti te solidarnosti i povjerenja. Siromašni radnici čine relativno malobrojnu skupinu, ponajprije sastavljenu od samozaposlenih, muškaraca, osoba s nižim obrazovanjem i većim obiteljima. U pravilu ne možemo govoriti niti o društvenoj izolaciji niti manjku solidarnosti kod siromašnih radnika, no vidljiv je stanoviti deficit zapošljivosti. Članovi kućanstava bez zaposlenih u Hrvatskoj obuhvaćaju u europskim okvirima umjerenu desetinu populacije. Osim što sami ne sudjeluju u svijetu rada, oni su od njega i »odsječeni« time što niti drugi članovi kućanstava nemaju posao, što smanjuje materijalne socijalne i kulturne resurse kućanstva. Ova je pojava najučestalija među ranjivim jednoroditeljskim i samačkim kućanstvima, a karakterizira ju vrlo visok rizik od siromaštva, povećana razina izolacije iz svih sfera društvenosti te niska zapošljivost i mogućnost intergeneracijske reprodukcije siromaštva. Ipak, i siromašni radnici i pripadnici kućanstava bez zaposlenih sudjeluju u društvenoj matici: njihovo generalizirano povjerenje i solidarnost ne razlikuje se značajnije od onoga opće populacije. Nalazi ukazuju da bi u području socijalnih politika usmjerenih k obje skupine zajednički prioritet trebalo predstavljati povećanje zapošljivosti, prvenstveno programima (cjeloživotnog) obrazovanja i prekvalifikacije, te redistribucija usmjerena prema obiteljima s djecom kojom bi se smanjio rizik međugeneracijske reprodukcije siromaštva.

Ključne riječi: društvena isključenost, kućanstava bez zaposlenih, siromašni zaposleni, zapošljivost, društvena umreženost, solidarnost, siromaštvo.

* Teo Matković, Pravni fakultet/Faculty of Law, Nazorova 51, 10 000 Zagreb, Hrvatska/Croatia, teo.matkovic@pravo.hr

UVOD

U posljednja dva desetljeća zaposlenost i zapošljavanje došli su u središte borbe protiv siromaštva i društvene isključenosti, a i socijalne politike općenito. U skladu s time, fokus se javnog djelovanja pomaknuo s redistribucije i održavanja dohotka na politike aktivacije i zapošljavanja (za različite perspektive vidi npr. Jessop, 2004.; Esping-Andersen, 2002.; Bejaković, 2004.).

Zaposlenost je nedvojbeno poželjno stanje te glavni izvor blagostanja i samostalnosti većini građana. Ovdje mi je namjera analitički ocrtati dvije skupine hrvatskih građana kod kojih to nije slučaj, skupine koje se nalaze na margini svijeta rada i svijeta siromaštva: siromašne radnike i kućanstva bez zaposlenih. To da nekvalitetan, loše plaćen rad i nedostatak rada predstavljaju izvor siromaštva predstavlja očitu, gotovo banalnu činjenicu. No upravo iskustvena opipljivost ovih pojava čini vrijednim istraživanje njihovih oblika, strukture, geneze, te načina na koji se pogođeni građani nose s njima.

Anketno istraživanje Caritasa i Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve provedeno 2004. godine u okviru projekta »Praćenje siromaštva u Hrvatskoj« otvorilo je mogućnost ne samo da se provjere spoznaje o strukturi i položaju ovih skupina, već i da se ustanovi razina socijalnog kapitala i solidarnosti koja odlikuje ove skupine. Time možemo nazrijeti sudjeluju li oni u društvenom životu poput ostalih građana RH, ili ovdje možemo govoriti o pojavi socijalne izolacije odnosno posebne kulture siromaštva. Drugim riječima, na makro-planu, svjedočimo li opstanku socijalne kohezije ili snaženju socijalne dezintegracije?

TEORIJSKO-KONCEPTUALNI OKVIR

Fenomen siromaštva u Hrvatskoj se analitički počeo proučavati tek relativno

nedavno, kako iz perspektive sociologije i socijalne politike (Šučur, 2001.), tako i ekonomske teorije (Nestić, 2002.). Veliki poticaj ovom istraživačkom momentumu dala je studija Svjetske banke o ekonomskoj ranjivosti (2000.). Iako su navedene studije razmatrale ekonomske, demografske, pa i regionalne odrednice dubine i rasprostranjenosti siromaštva, kao i učinkovitost socijalnih transfera u ublažavanju siromaštva, detaljnije analize karakteristika siromaštva pojedinih skupina još su u začetku. Naročito se to odnosi na zaposlene, čiji je rizik siromaštva relativno najniži.

Literatura o tržištu rada, zapošljavanju i nezaposlenosti seže još u 1970-e, prvenstveno zbog registra i aktivnosti Hrvatskog zavoda za zapošljavanje. I suvremenija produkcija relativno je izdašna, pa osim studija o funkcioniranju tržišta rada (npr. Crnković-Pozaić (ur.), 1997.; Bejaković (ur.), 2003.; Crnković-Pozaić, 2004.) ili srednjoročnim trendovima u strukturi i oblicima zaposlenosti (Matković, 2003.; 2004.) sadrži i značajne uvide o položaju mladih (npr. Ilišin i sur., 2003.; Štimac Radin, 2002.b), starih (Kerovec, 2001.) ili žena (Kerovec, 2003.; Leinert-Novosel, 2003.) na tržištu rada. Međutim, tek radovi Šverka i suradnika (2004.; 2005.; 2006.), pružaju empirijski uvid u socijalne i psihološke korelate nezaposlenosti, dok je uvjetovanost iskustva nezaposlenosti i zapošljavanja karakteristikama neposrednog obiteljskog okružja kojemu (ne)zaposlene osobe pripadaju u Hrvatskoj još posve neistraženo područje.

Slično tome, sociološki uvid u problematične oblike zaposlenosti ograničen je na uvide o diskontinuitetu u postsocijalističkoj, postindustrijskoj kvaliteti i sigurnosti zaposlenja (Peračković, 2002.), u smjeru čega idu i pojedine analize strukture radnih vrijednosti (Maslić Seršić i sur., 2005.; Štimac Radin, 2002.a). Osim razmatranja o zaposlenima u neformalnoj ekonomiji (Crnković-Pozaić, 2002.; Karajić, 2002.;

Šverko, 2005.; Štimac Radin, 2002.c), u Hrvatskoj ne postoji literatura koja problematizira raširenost i socijalne implikacije atipičnih i substandardnih oblika zaposlenosti.

Namjera ovoga rada je primijeniti drugačiji istraživački fokus te, umjesto proučavanja prisutnosti pojedinog fenomena u pojedinoj demografskoj ili ekonomskoj skupini, istražiti koje dimenzije deprivacije razlikuju pripadnike dviju jasno definiranih skupina – siromašnih zaposlenih i nezaposlenih iz kućanstava bez zaposlenih – od njima korespondirajućih skupina u općoj populaciji. Drugim riječima, koji su razmjeri i ključne točke njihove deprivacije?

Teorije društvene isključenosti pružaju prikladan, iako heterogen, teorijski okvir za ova razmatranja (relativno opširno predstavljen u Šućur, 2004.; Šporer, 2004.; UNDP Hrvatska, 2006.) jer pretpostavljaju procese u kojima se deprivacija u ekonomskoj, radnoj, društveno-interakcijskoj, obrazovnoj, institucionalnoj i drugim sferama života međusobno osnažuju i doprinose marginalizaciji pojedinaca i njihovih kućanstava – sve do razine potpune isključenosti iz društvene matice. Stoga ekstenzija istraživačkog upita s isključivo ekonomskog na radne i socijalne aspekte deprivacije pojedinih skupina ne samo da osnažuje sociološku komponentu u ovakvim istraživanjima, nego je i temelj razumijevanja društvenog položaja skupina čiji rizici isključenosti ne izvire isključivo iz ekonomske sfere (iako se prvenstveno u njoj očituju).

Ovom upitu će pridonijeti i relativno obimna sociološka literatura koja proces nalaženja (boljeg) posla pokušava objasniti kroz gustoću, doseg i snagu socijalnih veza pojedinca. Slabe veze donose informacije o mogućnostima (Granovetter, 1973.), jake veze mogu osigurati utjecaj da se prilika ostvari (Bian, 1997.), dok socijalni status kontakta mora biti dovoljno visoko da omogućiti povoljnu mobilnost (Lin *et al.*,

1981.; Wegener, 1991.). U nastavku ću razmotriti posebnosti razmatranih skupina.

Siromašni radnici

I danas postoje ekonomski aktivne, zaposlene osobe kojima vlastiti rad ne dostaje da osiguraju dostojanstvenu egzistenciju za sebe i svoje obitelji. Ovaj je vid siromaštva naročito karakterističan za zemlje niske razine razvoja (Majid, 2001.) i velikog neformalnog sektora (Portes *et al.*, 1989.), gdje je najčešće riječ o apsolutnom siromaštvu. Međutim, ono je rašireno i u razvijenim zemljama, posebno onima s velikim dohodovnim nejednakostima i dereguliranim tržištima rada. Temeljem podataka prva dva vala Luxembourg dohodovne studije, O'Connor i Smeeding (1994.) ustanovili su da se u svim promatranim zemljama zaposlenost smanjuje, ali ne eliminira rizik siromaštva, te da je u značajnom dijelu siromašnih kućanstava glava kućanstva stalno zaposlena u punom radnom vremenu. Njihov radni angažman u pravilu umanjuje dubinu siromaštva (Delhause, 1995.), ali ne može izdići obitelj iznad linije siromaštva. Iz ovakvoga stanja nije lako izaći. Podaci longitudinalnog istraživanja iz Italije (Cappellari, 2002.) kazuju kako su u promatranom periodu (1993.-1995.) siromašni zaposleni imali značajno manje šanse prijeći na bolje plaćeni posao nego osobe koje su početkom perioda imali bolja primanja – pri čemu akumulirano radno iskustvo ne doprinosi vjerojatnosti »izlaza« siromašnog radnika iz nisko plaćenog posla. Također, ovakvi se poslovi koncentriraju u pojedinim sektorskim i demografskim nišama. U SAD-u, zemlji gdje je ovaj fenomen vrlo raširen, Gleicher i Stevans (2005.) ustanovili su da su od radnog siromaštva zaštićene jedino osobe u zanimanjima menadžera i stručnjaka te, u manjoj mjeri, one u tradicionalnim industrijskim sektorima. Radnici u uslugama i fleksibilnim oblicima zaposlenosti, pripadnici manjina, stranci, žene

i invalidi redom imaju veću vjerojatnost da budu siromašni – dok se obrazovanje javlja kao snažan zaštitni faktor. Iako u razvijenim zemljama sama egzistencija obitelji siromašnih radnika najčešće nije ugrožena, stanje relativnog siromaštva ove radnike izlaže mnogim tegobama i proturječjima koje onemogućuju dostojanstveni život i često vode niže niz spiralu siromaštva i društvene isključenosti, što vrlo živopisno opisuju Polly Toynbee (2003.) za Veliku Britaniju ili Barbara Ehrenreich (2002.) za SAD. Tako Seccombe (2002.) u svojem pregledu ustanovljava kako su siromašne obitelji i one s niskim primanjima u svom svakodnevnom životu suočene sa značajno većim brojem izvora stresa od ostalih građana, među kojima se ističu: visok rizik roditeljske nezaposlenosti, nisko plaćeni poslovi, slabo razvijen ljudski kapital, slabiji pristup socijalnim servisima, nestabilni i nesigurni stambeni i životni uvjeti te nasilje u obitelji i životnom prostoru. Ovo naravno vodi većim obiteljskim problemima i prijeti intergeneracijskom reprodukcijom siromaštva. I na radnome mjestu radnici niskih primanja puno češće imaju substandardne radne uvjete te rjeđe sudjeluju u dodatnoj obuci i obrazovanju, što vodi njihovom zaostajanju, većoj vjerojatnosti gubljenja posla i manjoj vjerojatnosti nalaženja kvalitetnih poslova u budućnosti (Gallie, 2002.) – dakle manjoj zapošljivosti.

Temeljem ovog pregleda može se artikulirati hipoteza kako zaposlene osobe koje svojim radom ne uspijevaju ostvariti adekvatni životni standard pretežno sudjeluju u svijetu rada obavljajući marginalne, nesigurne poslove, da su slabije zapošljivi i posjeduju nižu razinu ljudskog kapitala od ostalih zaposlenih. Ovakav nepovoljan ishod može biti uzrokovan i ograničenim dosegom socijalnih kontakata (kao što je slučaj u kućanstvima bez zaposlenih), ali socijalna izolacija može biti i posljedica

njihovog statusa – u oba navedena slučaja, socijalni kapital siromašnih radnika trebao bi biti nizak.

Kućanstva bez zaposlenih

Ni zaposlenost ni nezaposlenost nisu jednoliko, uprosječeno, raspodijeljeni među kućanstvima. S jedne strane, postoje kućanstva koja obiluju utrživim znanjima i vještinama te čiji su svi radno sposobni članovi (a svakako oba partnera) stabilno zaposleni. Ovdje je rizik siromaštva i društvene isključenosti minimalan. Na drugom kraju spektra nalaze se kućanstva gdje niti jedan odrasli član nema stalni posao (Esping-Andersen, 2002.). Nezaposlenost često dolazi »u paru«, odnosno u većini europskih zemalja vrlo je izgledno da ako u obitelji jedan (pogotovo muški) partner nije zaposlen, to neće biti ni drugi (De Graaf *et al.*, 2000.; Cooke, 1987.). Ovakva kućanstva u pravilu odlikuje niska razina vještina te socijalnih i materijalnih resursa, nužnih za dostojanstven život, ali i za uspješno nalaženje posla (Gallie *et al.* 2000.).

Društvena koncentracija (ne)zaposlenosti u kućanstvima može se pokušati razumjeti kroz koncept homofilije, odnosno tendencije pojedinaca da stvaraju i održavaju kontakte sa sebi sličnima. Tako se stvaraju odvojene, relativno zatvorene socijalne mreže, od kojih jedne obiljevaju, a druge oskudijevaju (relevantnim) vještinama i resursima. I obitelji se najčešće formiraju po sličnim principima homogamije; u bračnu zajednicu ulaze osobe sličnog profila i društvenog statusa (Esping-Andersen, 2002.a; Dawkins *et al.*, 2002.).

Nepostojanje posla u kućanstvu pred njegove članove postavlja višestruke izazove. Oni ne samo da ne sudjeluju u svijetu rada, već su od njega i »odsječeni« time što niti drugi članovi kućanstva nemaju posao, što ne samo da smanjuje materijalne resurse, nego i one socijalne i kulturne,

ključne za nalaženje posla.¹ Ova situacija »besposlenosti« može biti posebno akutna u jednočlanim kućanstvima i u samohranim roditelja, jer u takvim kućanstvima ne postoje drugi članovi obitelji na koje bi se mogli osloniti (Gallie *et al.*, 2000.; Dawkins *et al.*, 2002.)

Iz gore navedenog proizlazi hipoteza kako su nezaposlene osobe iz kućanstava gdje nema zaposlenih ne samo izložene većem riziku od siromaštva, nego ujedno posjeduju i slabije veze sa svijetom rada te iskazuju veću socijalnu izolaciju od nezaposlenih osoba iz kućanstava gdje postoje druge zaposlene osobe.

OPERACIONALIZACIJA

Određenje skupina

Za potrebe ove analize, siromašnim radnicima² smatrat će se osobe koje su prema kriterijima Međunarodne organizacije rada zaposlene (bez obzira na vid njihove zaposlenosti), a čiji ukupni prihodi kućanstava³ nisu adekvatni da bi ih izdigli iznad praga rizika od siromaštva. Ovaj se prag standardnom metodologijom mjerenja siromaštva u

Europskoj uniji (tzv. laekenski indikatori) definira na nacionalnoj razini, i to kao 60% od nacionalnog medijana ekvivalentnog dohotka kućanstva.⁴

Postoji više načina određivanja što su to kućanstva bez zaposlenih i sva počivaju na određenoj razini arbitrarnosti (Atkinson, 2002.), prvenstveno u određivanju na koja se kućanstva ovaj koncept odnosi.⁵ Prateći laekenske indikatore, skup koji ćemo razmatrati u sljedećim analizama jesu kućanstva u kojima barem jedan član nije iznad radno sposobne dobi⁶, mlađi od 18 godina, ili mlađi od 25 godina i na školovanju (Eurostat, 2003.:19).⁷ Među njima, kućanstva bez zaposlenih su definirana kao ona kućanstva u kojima niti jedan od članova ne radi.

Ciljevi rada

U analitičkom dijelu rada, osnovne hipoteze razložene su kroz sljedeće operacionalne ciljeve:

- Istražiti⁸ strukturu skupine siromašnih radnika, s obzirom na nekoliko osnovnih sociodemografskih obilježja: spol,

¹ Ovdje se ne može dovoljno naglasiti uloga jakih društvenih veza s ostalim članovima kućanstva kao temelj prikupljanja informacija o prilikama u svijetu rada (Lin *et al.*, 1981.), te eventualnog utjecaja za njihovu realizaciju (Bian, 1997.).

² Pri definiranju ovih skupina u najvećoj mogućoj mjeri praćeni su metodološki naputci koji se odnose na standardizirane (laekenske) europske indikatore siromaštva i društvene isključenosti.

³ S obzirom da kućanstvo predstavlja osnovnu jedinicu u kojoj se odvijaju i privređivanje i potrošnja, siromaštvo radnika je utemeljeno ustanoviti uzimajući u obzir ukupna primanja i potrebe vlastitog kućanstva.

⁴ Ekvivalentni dohodak kućanstva uzima u obzir veličinu i strukturu kućanstva. I ovom je prilikom korištena nova OECD-ova skala, prema kojoj prvi ukućan ima težinu 1, svi ostali ukućani stariji od 14 godina 0,5, a oni mlađi od 14 godina 0,3. Za više detalja o liniji siromaštva i ekvivalentnim ljestvicama, vidi Šućur, 2001. (poglavlja 8. i 9.).

⁵ Na primjer, bračni par umirovljenika od 85 i 73 godine očito ne čine »kućanstvo bez zaposlenih«, ali da li je to slučaj i s, na primjer, rano umirovljenom učiteljicom od 58 godina s djetetom na školovanju ili četrdesetogodišnjim ratnim invalidom samcem?

⁶ Iako Eurostat preporuča izračun dvije mjere – jednu s granicom od 65 i jednom od 60 godina, u ovom istraživanju, a u skladu s hrvatskim radnim zakonodavstvom, granica je postavljena na 65 za muškarce i 60 za žene.

⁷ Alternativno, OECD definira kućanstvo bez zaposlenih kao kućanstvo čija je glava u radno sposobnoj dobi, a u kojem nema niti jedne zaposlene osobe. Stoga laekenski i OECD indikatori nisu u potpunosti usporedivi. Podatci prikupljeni istraživanjem Caritas i CZPSNC-a ne omogućavaju jednoznačno ustanovljavanje glave kućanstva, tako da ova metoda izračuna nije korištena.

⁸ Za potrebe analize socioekonomskih i sociodemografskih odrednica i korelata siromaštva zaposlenih značajno su pouzdaniji i prikladniji podatci baze redovnih i iscrpnih istraživanja DZS-a ankete o radnoj snazi

dob, stupanj obrazovanja, veličinu kućanstva, te broj zaposlenih prisutnih u kućanstvu.

- Istražiti učestalost osnovnih tipova kućanstva bez zaposlenih te njihov rizik od siromaštva.
- Izvršiti seriju testova kojima će se usporediti razina zapošljivosti, socijalne izolacije, te povjerenja i solidarnosti siromašnih radnika s referentnom skupinom nesiromašnih radnika te ispitanika iz kućanstva u kojima niti jedan od članova ne radi s referentnom skupinom nezaposlenih i neaktivnih ispitanika iz kućanstava u kojima postoje zaposleni članovi.
 - Primijenjene mjere zapošljivosti srodne su elementima individualne zapošljivosti koje navode De Grip i suradnici (2004.), a obuhvaćaju spremnost na obrazovanje i dokvalifikaciju te realizirano sudjelovanje u obrazovanju kroz proteklu godinu. Komponente individualne zapošljivosti mjerene su kroz dimenzije spremnosti na obrazovanje i aktualno sudjelovanje u obrazovanju, te spremnost na mobilnost. Ovome je pridodata i samoprocjena radnih kompetencija.
 - Socijalna izolacija, odnosno mrežna komponenta socijalnog kapitala, operacionalizirana je kao intenzitet društvene umreženosti. Na tragu rada Paugama i Russel (2000.) te Galliea i suradnika (2003.), zasebno će se razmatrati prisutnost sekundarne društvenosti koja obuhvaća osobne socijalne kontakte izvan vlastitog kućanstva (druženje s rodbinom, kontakti s prijateljima i kolegama s posla), te poopćene tercijarne društvenosti, operacionalizirane

kroz sudjelovanje u radu crkava, klubova, dobrovoljnih organizacija i sl.).

- Solidarnost je mjerena indikatorima intenziteta formalnog ili neformalnog humanitarnog ili karitativnog angažmana, izrađenima za potrebe istraživanja, dok je generalizirano povjerenje mjereno standardnom česticom »da li se ljudima može vjerovati«, korištenom u većem broju domaćih (npr. Štulhofer, 2002.) i međunarodnih istraživanja poput europska istraživanja vrijednosti.

Analitičke metode

S obzirom na komparativnu prirodu razmatranja, većina će se analiza temeljiti na serijama statističkih (t- i χ^2) testova vezanih uz vrijednosti pojedinih indikatora na ispitivanim i referentnim skupinama. S obzirom da u ovoj fazi istraživanja nije namjera istraživati čimbenike koji utječu na razlike između skupina već tek prisutnost razlika, u analize zapošljivosti, društvenosti i povjerenja nisu uvrštene kovarijate niti su korišteni regresijski modeli. Jedini izuzetak predstavlja upit o strukturi siromašnih radnika gdje je primijenjena logistička regresija.

Izvori podataka

Centralni izvor podataka za sve analitičke postupke ovoga rada predstavlja anketno istraživanje Caritasa i Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve provedeno u ožujku i travnju 2004. godine na troetapnom probabilističkom uzorku od 1 216 odraslih građana Republike Hrvatske. Anketno je ispitana tek jedna osoba unutar odabranih kućanstava, ali su prikupljeni podatci o ukupnim prihodima kućanstva,

(ARS) te ankete o potrošnji kućanstva (APK). Stoga će se ovaj tekst prvenstveno baviti analizom dimenzija koje se ne nalaze u upitnicima APK i ARS-a.

kao i informacije o ostalim članovima iz kojih je bilo moguće izraditi relativno cjelovitu sliku ekonomskog stanja i aktivnosti u kućanstvu.

Ovi su podatci u uvodnim razmatranjima svakog poglavlja upotpunjeni podatcima priopćenja DZS-a temeljenih na anketi o radnoj snazi (Eurostat, 2005.) te anketi o potrošnji kućanstva (DZS, 2005.) koje pružaju najpouzdanije procjene standardiziranih indikatora siromaštva i sudjelovanja na tržištu rada u Hrvatskoj.

REZULTATI - SIROMAŠNI RADNICI

Raširenost i struktura fenomena

Kao što pokazuju podatci ankete o potrošnji kućanstva (tablica 1.), zaposlenost predstavlja veliku, ali ne i potpunu zaštitu od siromaštva. Siromašni radnici predstavljaju značajnu manjinu u ukupnom broju siromašnih. Prema podatcima ankete o potrošnji kućanstva, koja je najreprezentativniji izvor za analizu razmjera siromaštva, u 2004., 4,4% zaposlenika, dakle oko 55 000 osoba, te 22,6% samozaposlenih, dakle još 68 000 osoba, zajedno sa svojim obiteljima nalazilo se ispod linije siromaštva (DZS, 2005.).

Tablica 1.
Stopa siromaštva prema zaposleničkom statusu, 2004. (uključujući primanja u naturi)

Radni status	Stopa siromaštva (DZS)	Stopa siromaštva (Caritas - CZPSNC)
Zaposlenici	4,4	14,5
Neaktivni	19,7	
Nezaposleni	32,0	45,0
Samozaposleni	22,6	41,9
Opća stopa siromaštva	16,7	26,0

Izvor: DZS, 2005. istraživanje Caritas-CZPSNC.

Rizik je siromaštva kod zaposlenih u pravilu manji nego u svih drugih skupina stanovništva (npr. vidi Gallie, 2003.; Gallie i Paugam, 2004.; DZS, 2005.; O'Connor i Smeeding, 1993.), što potvrđuju i podatci istraživanja Caritas-a i CZPSNC. Premda su, zahvaljujući uzorku i metodi korištenima u ovom istraživanju ove brojke nešto više⁹, poredak je skupina potpuno isti – zaposlenici imaju najmanji rizik od siromaštva, nezaposleni najviši, dok stopa siromaštva samozaposlenih nadilazi onu opće populacije (kao i u komparativnoj analizi O'Connor i Smeeding, 1993.).

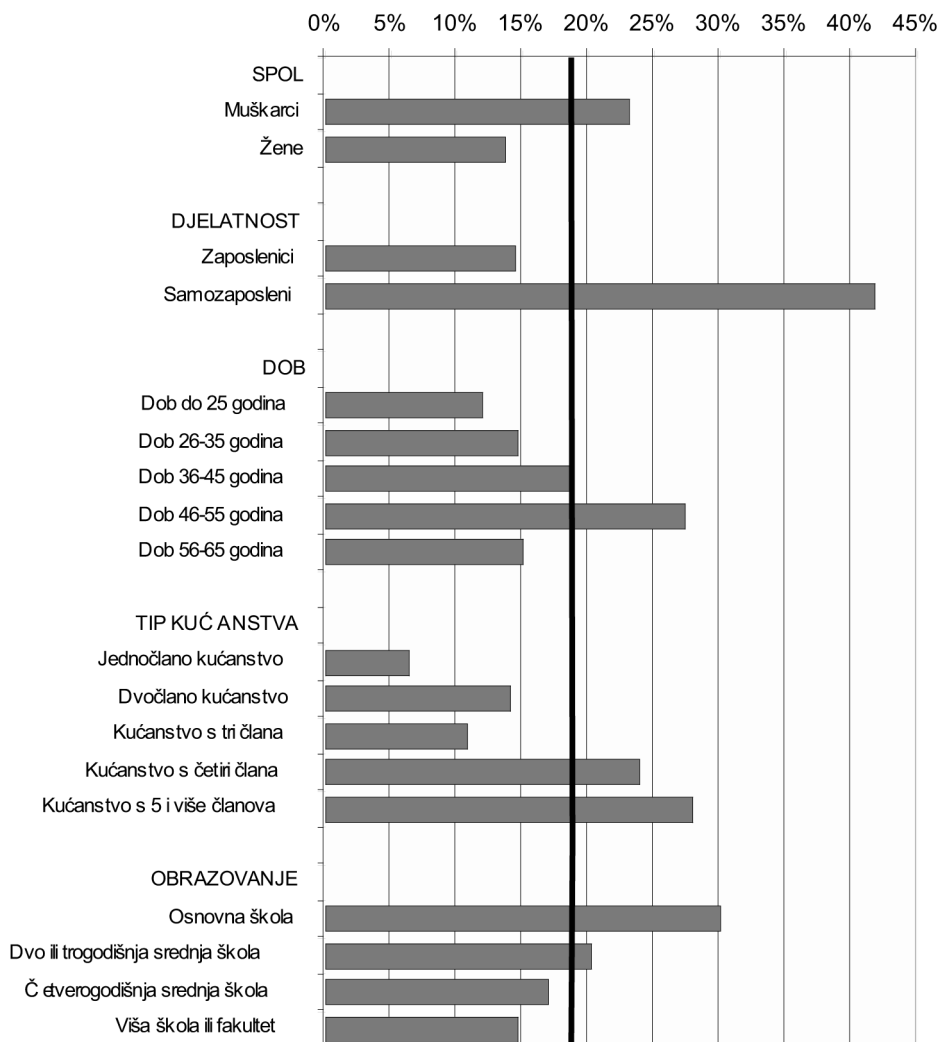
Uspoređujući slično sa sličnim u analiziranom uzorku, možemo postaviti prvo pitanje: što razlikuje siromašne od nesiromašnih radnika. Ili, drugim riječima, koje su karakteristike radnika povezane s većom vjerojatnošću bivanja siromašnim (grafikon 1.)?

Nije vidljiva jasna pravilnost u dobnoj strukturi siromašnih radnika, iako je skupina zaposlenih između 45 i 55 izložena nešto većem riziku od siromaštva od ostalih. Postoji jasan trend vezan uz postignut stupanj obrazovanja. Osobe višeg stupnja obrazovanja zaštićenije su od osoba nižeg, a pogotovo osnovnog stupnja obrazovanja. Obrazovanje je najsnažniji prediktor prihoda u Hrvatskoj (Nestić, 2005.; Šošić, 2004.), pa time posredno i siromaštva. I struktura kućanstva na bitan način posreduje između prihoda radnika i razine blagostanja. Rashodna strana očito ima važnu ulogu pri stvaranju siromašnih radnika; čim je kućanstvo veće, materijalne su potrebe veće, a rizik siromaštva zaposlenog ispitanika viši.

Nadalje, za razliku od nalaza Gleicher i Stevansa (2005.) za SAD, u Hrvatskoj su radnice rjeđe siromašne od radnika. Ovo je dosta iznenađujuće, jer su žene u pravilu zaposlene na nešto slabije plaćenim poslo-

⁹ Anketna istraživanja DZS-a imaju nešto širi obuhvat te drugačiju metodologiju, od uzorkovanja i metode prikupljanja podataka (APK je anketa čitavih kućanstva, dok je Caritasovo istraživanje obuhvaćalo određene

Grafikon 1.
Udio siromašnih u pojedinim skupinama zaposlenih



vima i u slabije plaćenim sektorima nego muškarci – iako neke analize pokazuju da je rodna razlika u primanjima zaposlenih u Hrvatskoj relativno niska (Šošić, 2004.;

Nestić, 2005.). Niža prosječna primanja i niži rizik od siromaštva zaposlenih žena ne moraju biti u proturječju. Objašnjenje se može tražiti na individualnoj razini u vari-

pojedince unutar kućanstava), do istraživačkog instrumentarija i klasifikacijskih shema. Stoga ne začuđuje da rezultati odstupaju u određenoj mjeri. To je i razlog što se osim u ovom potpoglavlju, ovaj rad ne bavi procjenama razmjera i strukture ovih pojava u općoj populaciji, već samo razmatra neke karakteristike siromašnih radnika (te kućanstava bez zaposlenih) u usporedbi s onima društveno isključenijih ispitanika.

ranju prihoda - da su, iako u prosjeku bolje plaćeni, muški poslovi više »raspršeni« na dnu i vrhu distribucije primanja, odnosno među jako dobro i jako loše plaćenim poslovima, pa je i rizik siromaštva muškaraca veći. Međutim, ovu pretpostavku opovrgavaju nalazi interkvartilnih regresija (Nestić, 2005.): u svim dohodovnim kvartilima zaposleni muškarci zarađuju više od žena. To upućuje na mogućnost da je u pitanju učinak strukture kućanstva, odnosno činjenice da zaposlene žene u pravilu nisu jedine osobe koje zarađuju u kućanstvu (De Graaf i Ultee, 2000.), iz čega proizlazi i niži rizik njihova siromaštva. Ako pak obitelj ima samo jednog hranitelja, što je tada u pravilu muškarac, to povećava njezinu ranjivost (Esping-Andersen, 2002.) - a time i rizik siromaštva među muškim radnicima.

Po pitanju radnog statusa, u skladu s nalazima ankete o potrošnji kućanstva (DZS, 2005.), samozaposleni se nalaze u posebno ranjivoj situaciji. Naime, ono što nazivamo »samozaposlenima« u stvari čini jednu vrlo heterogenu skupinu koja obuhvaća sve vrste ne-zaposleničkih odnosa i kreće se od najprobitačnijih poduzetničkih poslova i tradicionalnog obrta pa sve do radnika na crno, uličnih prodavača i samostalnih poljoprivrednika, koji u stvari čine većinu samozaposlenih. Ove skupine odlikuju vrlo različiti obrasci rada, socioekonomske karakteristike, pa i razina prihoda. Neformalno samozaposleni i individualni radnici u poljoprivredi najveći su rezervoar slabo isplativog rada i loših radnih uvjeta (Matković, 2004.a).

Uključivanje svih navedenih elemenata u model logističke regresije (tablica 2.), kako bi se procijenilo koliko svaki od njih zasebno doprinosi riziku siromaštva kod za-

poslenih, potvrdilo je da samozaposlenički status i veća veličina kućanstva povećavaju šanse bivanja siromašnim. U istom smjeru povezan je i stupanj obrazovanja, ali ne na razini statističke značajnosti. S druge strane, dob ne objašnjava stanje siromaštva, kao ni broj zaposlenih osoba u kućanstvu u osnovnom modelu.

Tablica 2.
Logistička regresija. Prediktori bivanja siromašnim radnikom¹⁰

Karakteristika	Model 1 (psd. R ² =0,106)		Model 2 (psd. R ² =0,114)	
	Logit	p	Logit	p
Dob	0,010	0,367	0,007	0,505
Broj osoba u kućanstvu	0,302	0,000	0,322	0,000
Broj zaposlenih osoba u kućanstvu	-0,017	0,909	0,180	0,280
Interakcija: spol (ž) i broj zaposlenih osoba u kućanstvu				
			-0,663	0,040
Spol				
Muškarac (ref)				
Žena	-0,552	0,017	0,723	0,265
Radni status				
Zaposlenik (ref)				
Samozaposlen	1,308	0,000	1,332	0,000
Obrazovanje				
Bez škole ili nedovršena OŠ				
	0,749	0,366	0,698	0,393
Osnovna škola (ref)				
Dvo- ili trogodišnja škola za kv ili vkv				
	-0,411	0,291	-0,522	0,187
Četverogodišnja srednja škola				
	-0,526	0,134	-0,522	0,105
Viša škola				
	-0,402	0,372	-0,474	0,299
Fakultet				
	-0,584	0,202	-0,613	0,182

Kućanstva radnica su, i kada se uzmu u obzir sve druge varijable modela 1 i dalje manje izložene riziku siromaštva od

¹⁰ Koeficijent viši od nule označava višu šansu da je zaposlena osoba koja posjeduje danu karakteristiku siromašna u odnosu na osobu koja tu karakteristiku nema (na primjer, bez ukućana je) ili koja pripada referentnoj skupini (u ovom slučaju osnovna škola, zaposlenik, muškarac). Koeficijent manji od nule označava da posjedovanje dane karakteristike smanjuje šansu bivanja siromašnim.

kućanstava radnika. Međutim, ukoliko se model proširi uključivanjem interakcije roda ispitanika i broja zaposlenih u kućanstvu, dolazimo do zaključka u skladu s drugom ekspanacijom ovog fenomena. Naime, tada radnice postaju više izložene riziku od siromaštva nego radnici, ali se javlja statistički značajan interakcijski efekt: radnicama prisutnost drugih zaposlenih osoba u kućanstvu smanjuje rizik siromaštva.

Zapošljivost

Iako siromašni radnici ne percipiraju svoje radne sposobnosti i perspektive izrazito lošima te su relativno često spremni na dodatno obrazovanje, siromašni i ne-siromašni radnici razlikuju se po svim ispitivanim aspektima zapošljivosti (tablica 3.).

Iako slabije procjenjuju vlastiti ljudski kapital, odnosno sposobnost da se nose sa zahtjevima vlastita posla, siromašni radnici vide svoje mogućnosti napredovanja i poboljšanja stanja boljima nego ostali. Ovo je vjerojatno povezano ne samo stvarnom mogućnosti radne mobilnosti, već relativ-

no nekvalitetnom prirodom posla na kojima su siromašni radnici uposleni. S »dna« se može samo u jednome smjeru, tako da se i objektivno pred siromašnim radnicima ukazuje značajno veći prostor boljih poslova od onih što ih trenutno rade, nego što ih se ukazuje onima u kvalitetnijem zaposlenju. Ono što je ovdje bitno je da siromašni radnici u pravilu vide kanale mobilnosti u te više društvene i radne položaje otvorenima, što ukazuje da proces segmentacije tržišta rada u Hrvatskoj nije odmakao - ili u najmanju ruku da nije prepoznat od strane siromašnih radnika.

Po pitanju obrazovanja, odnosno održavanja zapošljivosti, stvari izgledaju manje svjetlo. Iako većina svih radnika iskazuje spremnost na prekvalifikaciju i doškoloavanje, ona je nešto manja u siromašnih radnika. To može ukazivati na smanjenu motivaciju ili mogućnost za učenjem kod osoba zaposlenih na periferiji tržišta rada na kakvu upozorava Gallie (2002.). Kad uzmemo u obzir konkretno sudjelovanje u obrazovanju kroz proteklih godinu dana, ovdje siromašni radnici sudjeluju čak

Tablica 3.
Razina zapošljivosti siromašnih i ne-siromašnih zaposlenih

Pitanje	Siromašni zaposleni	Ne-siromašni zaposleni	T (p)
Osjećate li se sposobno (fizički i psihički) za posao koji obavljate ili koji biste željeli raditi? (1-nimalo, 5-izuzetno)	4,26	4,58	3,08 (p=0,002)
Možete li procijeniti kakve su vam šanse da poboljšate svoju financijsku situaciju (zaposlite se, dobijete bolje plaćeni posao, nađete dodatni izvor prihoda i sl.)? (1-nimalo, 5-izuzetno)	4,34	3,61	2,34 (p=0,02)
Jeste li spremni na prekvalifikaciju, doškoloavanje, pohađanje tečaja, seminara, da biste napredovali u poslu, dobili veću plaću, zaposlili se? (% potvrdnih odgovora)	65,2%	74,5%	$\chi^2=7,04$ (p=0,008) V= 0,116
Jeste li pohađali neku školu ili program obrazovanja ili osposobljavanja u posljednjih 12 mjeseci? (svi ispitanici)	11,2%	20,8%	$\chi^2=5,67$ (p=0,017) V= 0,096
Jeste li pohađali neku školu ili program obrazovanja ili osposobljavanja u posljednjih 12 mjeseci? (ispitanici stari 30 i više godina)	7,5%	15,2%	$\chi^2=3,81$ (p=0,051) V= 0,091

dvostruko rjeđe¹¹. S obzirom na potrebe cjeloživotnog usavršavanja i dinamičnost današnjeg tržišta rada, ovakvo stanje lako može voditi daljnjoj polarizaciji, zaostajanju siromašnih i napredovanju ostalih radnika. Naime, siromašni radnici teško mogu priuštiti i vrijeme i sredstva za vlastito obrazovanje, a poslodavci su skloniji ulaganju na obrazovanje zaposlenika zaposlenih u produktivnijim radnim mjestima (Pološki Vokić i Frajlić, 2004.), dakle, na primjer menadžerke ili stručnjaka, a ne prodavača ili radnice na traci. Europska strategija zapošljavanja (2003.; 2005.) posebnu pažnju poklanja obrazovanju osoba na marginama tržišta rada radi povećavanja njihovih životnih šansi te prevenciji nezaposlenosti, ali u Hrvatskoj ne postoje nikakve mjere koje bi djelovale u ovome smjeru.

Socijalna izolacija

U ovome radu analiziramo tek gustoću van-obiteljskih socijalnih mreža, bez informacije o njihovoj snazi, doseg, statusu kontakata ili ulozi u traženju posla. Stoga hipoteza o socijalnoj izolaciji može biti analizirana samo u jednom smjeru – manje učestali socijalni kontakti siromašnih radnika ukazivali bi na izostanak pozitivnog učinka socijalnih mreža, no ukoliko je i razgranatost socijalnih mreža adekvatna, nemamo nikakvih indikatora na temelju kojih bismo mogli utvrditi koliko snažno i daleko one dosežu, odnosno koliko su one perspektivne za traženje posla te izlazak iz siromaštva.

Po pitanju mrežnog socijalnog kapitala, stanje siromašnih zaposlenih doimlje se povoljno (tablica 4.). Siromašni radnici sudjeluju podjednako često ili češće od ostalih u svim razmotrenim vidovima sekundarne i tercijarne društvenosti. Ovi su

Tablica 4.
Razina društvene umreženosti siromašnih i ne-siromašnih zaposlenih

Pitanje (1=nikada, 5=svaki dan)	Siromašni zaposleni	Ne- siromašni zaposleni	T (p)
Koliko često provodite vrijeme s rodbinom?	3,63	3,59	0,31 (p=0,75)
Koliko često provodite vrijeme s prijateljima?	3,82	3,90	0,91 (p=0,36)
Koliko često provodite vrijeme s kolegama s posla izvan radnog vremena?	2,93	2,71	1,67 (p=0,09)
Koliko često provodite vrijeme s ljudima u svojoj crkvi, džamiji, sinagogi?	2,29	1,99	2,81 (p=0,005)
Koliko često provodite vrijeme s ljudima u klubovima i dobrovoljnim organizacijama?	2,45	2,02	3,46 (p<0,001)

nalazi usporedivi s onima Paugama i Russel (2000.) koji u raznim europskim zemljama nalaze istu, pa i višu razinu umreženosti kod nekvalitetno zaposlenih i nezaposlenih osoba nego kod zaposlenih (vidi i Gallie *et al.*, 2003.; Barbieri *et al.*, 2000.). Ovo je posebno slučaj s mediteranskim zemljama. Naravno, postavlja se pitanje kakva je kvaliteta tih mreža, odnosno da li one prvenstveno služe podršci i sežu u blisku okolicu prijatelja sličnog statusa (*bonding*), ili su u pitanju kontakti koji mogu otvoriti nove prilike i resurse (*bridging*). Ako je posrijedi prvo, onda ovakva umreženost, premda korisna u življenju i preživljavanju, vjerojatno neće voditi izlasku iz statusa siromaštva. Ipak, za razliku od nalaza Paugama i Russel (2000.), postoji značajna razina sudjelovanja siromašnih radnika u institucionalnim klupskim i crkvenim aktivnostima. Ovo bi moglo značiti kako su socijalni kontakti siromašnih radnika do-

¹¹ Kako bi se iz ovih brojki isključile osobe koje su pohađale redovno školovanje u proteklih godinu dana (znači, s obzirom na strukturu uzorka, uglavnom studenata – koji vjerojatno nisu završili u kategoriji siromašnih radnika), posebno je razmotren i podskup ispitanika starijih od 30 godina. Kao što ukazuje tablica 2., i za ovu skupinu nalazi se gotovo identični.

bro ukorijenjeni i u manje neposrednom okviru zajednice. Međutim, i provođenje vremena s kolegama s posla i posjećivanje društvenih klubova (kao što će se vidjeti iz tablice 5., ovdje uglavnom nije u pitanju dobrovoljni rad) mogu predstavljati i tradicionalni radnički »lumpenproleterski« obrazac društvenosti.

Povjerenje i solidarnost

Vjerojatno najzanimljivije pitanje ovoga istraživanja pružilo je najmanje uzbudljiv odgovor. U niti jednom aspektu solidarnosti ili generaliziranom povjerenju ne postoje razlike između siromašnih i ostalih radnika (tablica 5.). U svim aspektima razina je podjednako visoka, odnosno u slučaju jedva zastupljenog dobrovoljnog rada - podjednako niska.

Tablica 5.

Razina solidarnosti i generaliziranog povjerenja siromašnih i ne-siromašnih zaposlenih

Pitanje	Siromašni zaposleni	Ne-siromašni zaposleni	T (p)
Jeste li u posljednjih mjesec dana na neki način pomagali svojim susjedima, prijateljima, rodbini? (1-nisam, 4-više puta)	2,54	2,61	0,76 (p=0,45)
Jeste li spremni dobrovoljno raditi u nekoj humanitarnoj organizaciji, Caritasu, udruzi građana i sl.? (1-ne, 5- više od 2 sata tjedno)	1,46	1,62	1,61 (p=0,11)
Radite li dobrovoljno u nekoj humanitarnoj organizaciji, Caritasu, udruzi građana i sl.? (1-ne, 5- više od 2 sata tjedno)	1,08	1,12	0,73 (p=0,47)
Generalizirano povjerenje: većini ljudi može se vjerovati. (% potvrdnih odgovora)	2,9%	27,3%	$\chi^2=1,27$ (p=0,26) V= ,05

REZULTATI: KUĆANSTVA BEZ ZAPOSLENIH

Rasprostranjenost i pojedini tipovi kućanstava bez zaposlenih

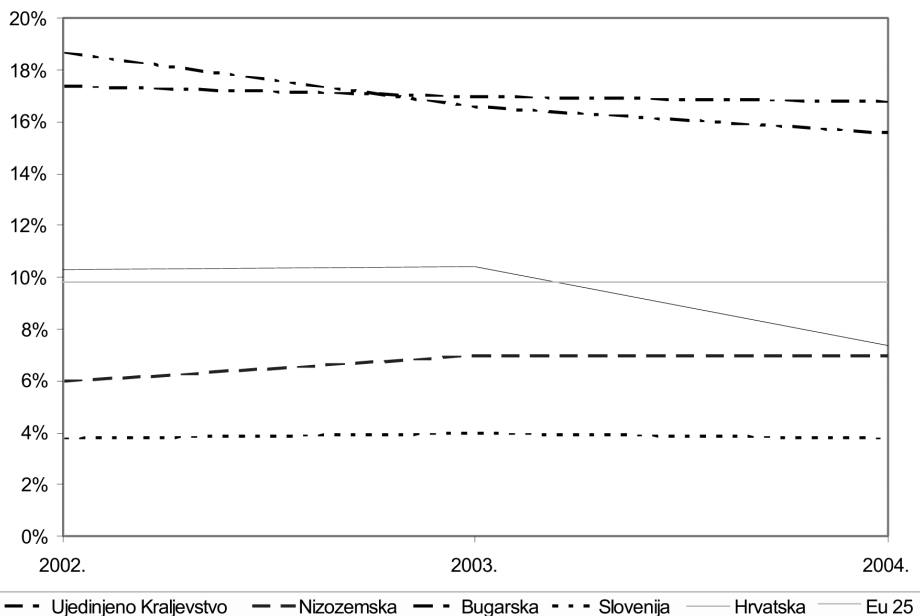
Postoji nekoliko načina procjene rasprostranjenosti kućanstava bez zaposlenih. Posljedično, procjene variraju od izvora do izvora i od autora do autora. Tako su prema OECD-ovoj metodologiji Gregg i Wadsworth (2001.) ustanovili kako su 1996. u većini europskih zemalja kućanstva bez zaposlenih činila oko 20% od svih kućanstava, dok je prosjek OECD-a nešto niži. Atkinson je pak prikazao (2002.) koristeći Eurostatovu metodologiju kako se ova brojka za europske zemlje uglavnom kreće između 5 i 7% kućanstava, dok Esping-Andersen (2002.:42) temeljem podataka LIS-a (*Luxembourg Income Study*) za sredinu devedesetih nalazi da ovaj udio iznosi između 8% (Danska, zapadna Njemačka) i 18% (Ujedinjeno Kraljevstvo). U uzorku Caritasovog i CZPSNC istraživanja ovakvih je kućanstava relativno visokih 15,9%.¹²

Vjerodostojnu i standardiziranu međunarodnu komparaciju broja osoba u takvim kućanstvima pruža Eurostatova baza indikatora siromaštva i društvene isključenosti, temeljena na podacima ankete o radnoj snazi, koja za period od 2002. do 2004. godine posjeduje podatke o udjelu odraslog stanovništva i djece koji žive u kućanstvima bez zaposlenih (grafikoni 2. i 3.). Usporedbe radi, priložen je EU prosjek, te po dva ekstremna primjera iz tranzicijskih i zapadnoeuropskih zemalja.¹³

¹² Iz već navedenih razloga postoje metodološke ograde koje se trebaju staviti prije generaliziranja brojke dobivene temeljem ovog istraživanja na cjelokupnu populaciju, a pogotovo uspoređivanja s drugim zemljama. Anketa o radnoj snazi posjeduje adekvatnije podatke pomoću kojih se ovaj indikator može izračunati na standardizirani i pouzdan način.

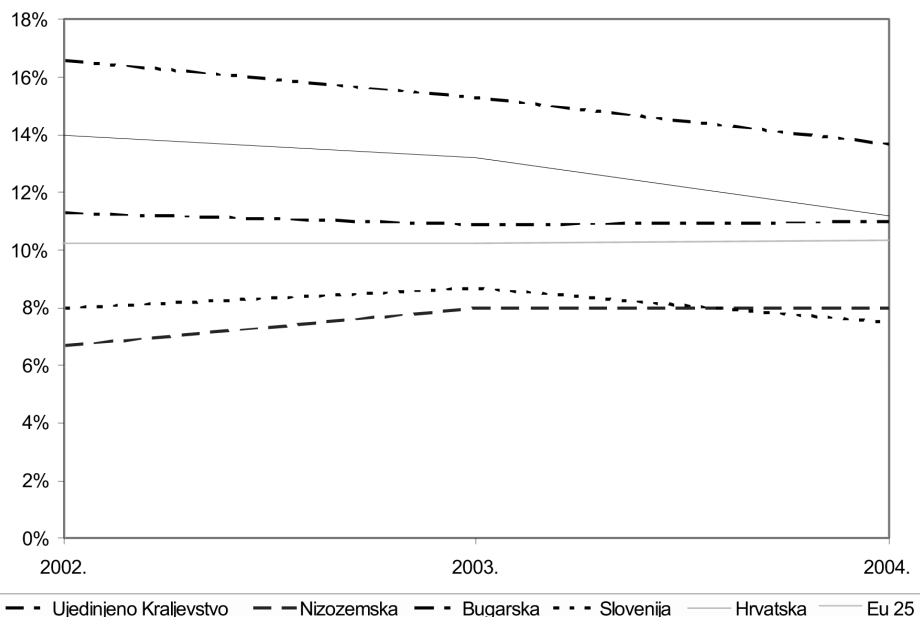
¹³ Ove su brojke vrlo slične onima u uzorku Caritasovog i CZPSNC istraživanja, gdje je ukupno 11,6% osoba u ispitanim kućanstvima živjelo u takvim kućanstvima.

Grafikon 2.
 Udio populacije mlađe od 18 godina koja živi u kućanstvima bez zaposlenih



Izvor: Eurostat, 2005.

Grafikon 3.
 Udio populacije od 18 godina i starije koja živi u kućanstvima bez zaposlenih



Izvor: Eurostat, 2005.

Temeljem ovih podataka zastupljenost kućanstava bez zaposlenih u Hrvatskoj ne doimlje se posebno visokom. U kratkom prikazanom periodu čak se nazire i trend smanjenja, vjerojatno uslijed oporavka tržišta rada od 2001. godine. Međutim, ove nam brojke ne kazuju ništa o strukturi tih kućanstava. Koji su tipovi kućanstva najčešće nedjelatni, te koja je dubina njihovog siromaštva?

Iz tablice 6. mogu se uočiti velike razlike u zastupljenosti kućanstava bez zaposlenih među raznim tipovima radno sposobnih kućanstava. Kao i u drugim studijama (OECD, 2005.; Dawkins *et al.*, 2002.; Gregg i Wadsworth, 2000.; DZS 2005.), jednočlana kućanstva te samohrani roditelji¹⁴, iako relativno malobrojni, pokazali su se naročito izloženi ovom riziku. Slično, višečlana kućanstva s djecom najrjeđe su ujedno i kućanstva bez zaposlenih. Ipak, rizik niti u jednoj skupini nije zanemariv.

Tablica 6.
Raširenost kućanstava bez zaposlenih u raznim tipovima radno sposobnih kućanstava

	Ukupno	Samo- hrani roditelj	Jedno- člano kućan- stvo	Više- člano kućan- stvo bez djece	Više- člano kućan- stvo s djecom
Ukupno radno sposobnih kućanstava u uzorku	1 107	11	82	566	446
Od toga kućanstva bez zaposlenih	15,9%	36,4%	427%	17,7%	8,1%

¹⁴ Skupina samohranih roditelja, ovdje definirana kao ispitanici koji žive sami s maloljetnom djecom, obuhvaća tek 1% analiziranog uzorka, na temelju čega se može malo toga analitički ustvrditi. Međutim, taj udio ekstrapoliran na populaciju RH čini 40-50 tisuća roditelja (mahom žena) čija je nepovoljna ekonomska i radna pozicija u Hrvatskoj ustanovljena i drugim ciljanim empirijskim istraživanjima (Raboteg-Šarić i sur., 2003.:101-106).

¹⁵ Poduzorak nije dovoljno velik za iole pouzdanu procjenu, te je stoga podatak izostavljen. Ipak, komparacije radi, stopa siromaštva kućanstva s jednim roditeljem i djecom prema anketi o potrošnji kućanstva konzistentno je viša od nacionalnog prosjeka, te daleko viša od stope siromaštva kućanstava s oba roditelja i dvoje ili manje djece (DZS, 2005.).

Jesu li nedjelatna kućanstva siromašna? Prilično vjerojatno. Svi tipovi kućanstva bez zaposlenih imaju veći rizik siromaštva nego bilo koja druga skupina analizirana u ovom istraživanju (tablica 7., vidi tablicu 1.). I subjektivno, članovi svih tipova kućanstava bez zaposlenih dvostruko češće za sebe tvrde da su uglavnom ili u potpunosti siromašni nego što je to slučaj u čitavom uzorku.

Tablica 7.
Stopa siromaštva u raznim tipovima kućanstava bez zaposlenih

	Ukupno	Samo- hrani roditelj	Jedno- člano kućan- stvo	Više- člano kućan- stvo bez djece	Više- člano kućan- stvo s djecom
Objektivna (60% med.)	47,7%	- ¹⁵	42,8%	49%	50%
Subjektivna	30,6%	-/	31,4%	30%	30,1%

Slične razmjere rizika od siromaštva među kućanstvima bez zaposlenih može se naći u većini europskih zemalja (Gallie i Paugam, 2000. Esping-Andersen, 2002.), uz izuzetak skandinavskih, gdje stopa siromaštva kućanstava bez zaposlenih nije toliko visoka.

Zapošljivost

U kojoj mjeri stoje teze o neadekvatnoj zapošljivosti ispitanika iz kućanstava bez zaposlenih? Iz usporedbe s nezaposlenim i neaktivnim ispitanicima iz kućanstava sa zaposlenima, može se zaključiti: u velikoj.

Prvo, iako se ne osjećaju značajno manje sposobnim za posao koji bi željeli obavljati, osobe iz kućanstava bez zaposlenih svoje šanse za nalaženje posla percipiraju daleko manjima nego drugi nezaposleni i neaktivni. Ovo je vrlo različito od slučaja siromašnih radnika te ukazuje na visoku razinu obeshrabrenosti u ovoj populaciji. Da postoji ozbiljan deficit mogućnosti i motivacije za učenje ukazuje i činjenica da je manje od trećine ispitanika iz nedjelatnih kućanstava spremno na vlastito doškoloavanje. Ovo dodatno govori u prilog njihove izolacije iz svijeta rada.

lom uzrok razlike u obrazovanju odraslih; kroz bilo kakvu vrstu obuke u protekljih je godinu dana prošao zanemariv dio odraslih iz oba tipa kućanstava (što ukazuje na još jednu bolnu točku socijalne politike i politike zapošljavanja u Hrvatskoj). Međutim, iz razlike u učestalosti sudjelovanja u obrazovnom procesu ispitanika mlađih od 30 godina možemo nazrijeti da je u kućanstvima bez zaposlenih na djelu reprodukcija siromaštva. Mladi iz kućanstava bez zaposlenih u daleko se manjoj mjeri obrazuju.¹⁶ Izdašna financijska sredstva kakva studij zahtijeva, uz nepostojanje sheme financiranja ili kredi-

Tablica 8.

Razina zapošljivosti članova kućanstava bez zaposlenih i nezaposlenih/neaktivnih članova kućanstava u kojoj postoje zaposleni članovi

Pitanje (1-nimalo, 5-izuzetno)	Kućanstva bez zaposlenih	Kućanstva sa zaposlenima (članovi koji nisu zaposleni)	T (p)
Osjećate li se sposobno (fizički i psihički) za posao koji obavljate ili koji biste željeli raditi?	3,98	4,26	1,55 (=0,121)
Možete li procijeniti kakve su vam šanse da poboljšate svoju financijsku situaciju (zaposlite se, dobijete bolje plaćeni posao, poveća vam se mirovina, nađete dodatni izvor prihoda i sl.)?	2,56	3,62	3,77 (p<0,001)
Jeste li spremni na prekvalifikaciju, doškoloavanje, pohađanje tečaja, seminara, da biste napredovali u poslu, dobili veću plaću, zaposlili se?	29,9%	51,8%	$\chi^2=19,4$ (p<0,001) V= 0,212
Jeste li pohađali neku školu ili program obrazovanja ili osposobljavanja u posljednjih 12 mjeseci? (svi ispitanici)	4,6%	20,0%	$\chi^2=21,4$ (p<0,001) V= 0,21
Jeste li pohađali neku školu ili program obrazovanja ili osposobljavanja u posljednjih 12 mjeseci? (ispitanici stari 30 godina i više)	(0,7%)	(2,4%)	$\chi^2=1,63$ (p=0,21) (N/A)
Jeste li pohađali neku školu ili program obrazovanja ili osposobljavanja u posljednjih 12 mjeseci? (ispitanici mlađi od 30 godina)	(31,8%)	(55,9%)	$\chi^2=4,2$ (p=0,04) V= 0,18

Drugo, ispitanici iz kućanstava bez zaposlenih četiri se puta rjeđe nalaze na obrazovanju nego ostali ispitanici izvan zaposlenosti. Ovome su tek manjim dije-

tiranja studenata iz siromašnih kućanstava, zasigurno vode smanjenoj participaciji u obrazovanju te smanjivanju životnih šansi mladih iz ovakvih kućanstava.

¹⁶ S obzirom da su to ispitanici između 18 i 29 godina, riječ je o visokom ili višem obrazovanju.

Socijalna izolacija

Tablica 6. već je ukazala kako su samač-ka i jednoroditeljska kućanstva nadreprezentirana među kućanstvima bez zaposlenih. Drugim riječima, u ovoj je društvenoj skupini rizik od socijalne izolacije u sferi primarne, obiteljske društvenosti povećan. Što je s ostalim sferama društvenosti?

Tablica 9.

Razina društvene umreženosti članova kućanstava sa i bez zaposlenih

Pitanje (1=nikada, 5=svaki dan)	Kućanstva bez zaposlenih	Kućanstva sa zaposlenima	T (p)
Koliko često provodite vrijeme s rodbinom?	3,43	3,61	2,19 (p=0,03)
Koliko često provodite vrijeme s prijateljima?	3,89	3,89	0,41 (p=0,89)
Koliko često provodite vrijeme s ljudima u svojoj crkvi, džamiji, sinagogi?	1,98	2,15	1,76 (p=0,08)
Koliko često provodite vrijeme s ljudima u klubovima i dobrovoljnim organizacijama?	1,58	2,05	4,69 (p<0,001)

Podatci iz tablice 9. ukazuju da je u kućanstvima bez zaposlenih prisutan deficit socijalnih kontakata svake vrste. Ovo se odnosi u nešto manjoj mjeri na sekundarnu društvenost (kontakti s prijateljima podjednako su učestali, ali su oni s rodbinom slabiji), no posebno je izraženo kao manjak angažmana u sferi javnoga života i građanskog udruživanja. Umjerenja sekundarna i slabija tercijarna društvenost kućanstava bez zaposlenih sukladni su s nalazima za stare zemlje članice EU do kojih su došli Paugam i Russel (2000.) te Gallie (1999.).

Dakle, u Hrvatskoj kućanstva bez zaposlenih u pravilu u svim dimenzijama društvenosti iskazuju slabiju umreženost, što ukazuje na određeni stupanj socijalne izolacije. Visok rizik od siromaštva (vidi

tablicu 7.) sigurno pospešuje ovakvo stanje – ukoliko su financijska sredstva nedostajna, izuzetno je teško sudjelovati u organizacijama civilnog društva ili održavati redovite kontakte sa širim krugom prijatelja i rodbine. Ta činjenica stavlja pripadnike ove skupine u još nepovoljniji položaj, jer tako postaju manje u stanju koristiti svoje socijalne mreže u savladavanju životnih teškoća - pa i nalaženju posla. To nadalje produbljuje siromaštvo, i tako se nastavlja začarani krug siromaštva, nezaposlenosti i društvene isključenosti.

Povjerenje i solidarnost

Konačno, kakva je razina društvene solidarnosti u kućanstvima bez zaposlenih? Iznenađujuće, usprkos socijalnoj, radnoj i materijalnoj marginaliziranosti, dakle bez svih navedenih resursa, članovi nedjelat-

Tablica 10.

Razina solidarnosti i generaliziranog povjerenja članova kućanstava sa i bez zaposlenih

Pitanje	Kućanstva bez zaposlenih	Kućanstva sa zaposlenima	T (p)
Jeste li u posljednjih mjesec dana na neki način pomagali svojim susjedima, prijateljima, rodbini? (1-nisam, 4-više puta)	2,59	2,63	0,48 (p=0,63)
Jeste li spremni dobrovoljno raditi u nekoj humanitarnoj organizaciji, Caritasu, udruzi građana i sl.? (1-ne, 5- više od 2 sata tjedno)	1,75	1,64	1,34 (p=0,18)
Radite li dobrovoljno u nekoj humanitarnoj organizaciji, Caritasu, udruzi građana i sl.? (1-ne, 5- više od 2 sata tjedno)	1,05	1,12	1,53 (p=0,13)
Generalizirano povjerenje: većini ljudi može se vjerovati (% potvrdnih odgovora)	23,8%	24,6%	$\chi^2=0,05$ (p=0,823) V= 0,007

nih kućanstava ipak po pitanju vrijednosti povjerenja te solidarnosti niti po jednom indikatoru ne odstupaju od društvene matice (tablica 10.). Kao što smo mogli vidjeti u prethodnim poglavljima, postoje snažni razlozi da kućanstva bez zaposlenih smatramo višestruko depriviranim i društveno isključenim - no ipak za sada izostaju dokazi koji bi govorili o posebnom slabljenju povjerenja i normi solidarnosti u ovom marginaliziranom segmentu populacije.

ZAKLJUČAK I IMPLIKACIJE ZA JAVNE POLITIKE

Sastavimo li ova razmatranja, što možemo reći o siromašnim radnicima i obiteljima bez zaposlenih? Koji je stupanj njihove društvene isključenosti i kakve su mogućnosti njezina nadilaženja?

Ograničenja zaključaka do kojih se može doći temeljem ovoga empirijskog upita prilično su velika. Učinjena snimka stanja siromašnih radnika i kućanstava bez zaposlenih u jednoj vremenskoj točki ne kazuje mnogo o perzistentnosti deprivacije. Hoće li većina u dogledno vrijeme pronaći posao, steći viša primanja, veće vještine, odnosno osnažiti svoje socijalne mreže - ili će dominantan trend biti onaj smanjivanja zapošljivosti i socijalnog kapitala? Još bitnije, koje su karakteristike i procesi povezani s pozitivnim i negativnim ishodišta? Odgovore na ova pitanja mogu pružiti jedino longitudinalna (poput onog Šverka i suradnika) ili retrospektivna istraživanja.

S dostupnim podatcima ipak možemo ustvrditi da siromašni radnici u Hrvatskoj čine udjelom mali, ali brojem ipak značajan dio korpusa zaposlenih, ponajprije sastavljen od samozaposlenih, muškaraca, osoba s nižim obrazovanjem i većim obiteljima. U pravilu ne možemo govoriti niti o društvenoj izolaciji niti o manjku solidarnosti kod siromašnih radnika, no vidljiv je stanoviti deficit ljudskog kapitala, odnosno zapošljivosti. Iako je prisutan optimizam u

vezi vlastitih perspektiva, manja deklarirana spremnost na obrazovanje i aktualno niže sudjelovanje u obrazovnim programima lako može voditi održavanju i produbljivanju siromaštva u ovoj društvenoj skupini. Podatci nikako ne ukazuju na postojanje »čvrste jezgre« potklase siromašnih radnika, mada smanjena zapošljivost ukazuje na rizik perpetuiranja siromaštva uslijed silaznih karijera i besperspektivnih poslova.

U kućanstvima bez zaposlenih živi oko desetine populacije RH, što u međunarodnim razmjerima predstavlja umjeren udio. Potpuno odsustvo rada možemo naći u svim tipovima kućanstava, no najučestalije je među jednoroditeljskim i samačkim kućanstvima. Sve tipove kućanstva bez zaposlenih karakterizira vrlo visok rizik od siromaštva. Po pitanju zapošljivosti, osobe iz radno sposobnih kućanstava bez zaposlenih prema svim se pokazateljima nalaze u znatno lošijem položaju od nezaposlenih ili neaktivnih osoba iz kućanstava u kojima ima zaposlenih. Posebno zabrinjavaju slabija spremnost na obrazovanje i mogućnost reprodukcije siromaštva na mlade iz ovih kućanstava. Vidljiva je i povećana razina izolacije iz svih sfera društvenosti, no povjerenje i solidarnost ispitanika iz nedjelatnih kućanstava ne razlikuje se od onoga opće populacije.

Vjerujem kako su ove analize ukazale na posebne rizike kojima su izloženi siromašni radnici i kućanstva bez zaposlenih, te ih kvalificirala kao skupine vrijedne daljnjeg razmatranja i primjene mjera socijalne politike. Iako se izvori njihove marginalnosti i struktura rizika donekle razlikuju, obje su skupine marginalizirane u svijetu rada, suočene s manjkom prihoda i niskom razinom zapošljivosti. Međutim, njihovi pripadnici ipak dijele društvene norme solidarnosti i generaliziranog povjerenja, koje su i na instrumentalnoj razini vjerojatno važniji za preživljavanje upravo siromašnim radnicima i kućanstvima bez zaposlenih nego ostaloj populaciji.

Kakve ovo nosi implikacije za socijalne politike? Na primjeru siromašnih zaposlenih jasno je vidljivo da nekada zapošljavanje po sebi nije dovoljno, već ono mora biti kvalitetno i poduprieto mehanizmima koji zaposlenost čine isplativom. Stoga je vrlo bitno uspostaviti adekvatne preventivne edukacijske i redistributivne politike koje bi djelovale u smjeru povećanja uključenosti ovih radnika. Ciljevi europske strategije zapošljavanja jasno su okrenuti u ovome smjeru (European Council 2003.; 2005.).

Oba ova mehanizma primjenjiva su i u slučaju kućanstava bez zaposlenih, gdje ipak višestrukost deprivacije (od posla, prihoda, znanja i vještina te socijalnih kontakata) traže posebnu pažnju usmjerenu ovoj skupini. Naime, socijalne politike u različitim zemljama s različitim se uspjehom nose s problemom siromaštva i društvene isključenosti u kućanstvima bez zaposlenih. Puko smanjivanje razine nezaposlenosti u društvu ne mora pratiti i smanjivanje broja kućanstava bez zaposlenih¹⁷ (Gregg i Wadsworth, 2001.), dok adekvatne mjere obiteljske potpore mogu značajno umanjiti tegobe i reprodukciju kućanstava bez zaposlenih (Esping-Andersen, 2002.).

Siromaštvo kućanstava s djecom posebno je bitno osloviti jer se u njima siromaštvo reproducira i generacijski: djeca odrasla u siromaštvu imaju veći rizik da i sama budu siromašna (Esping-Andersen, 2002.), dok djeca u kućanstvima bez zaposlenih i sama imaju više problema s uključivanjem u tržište rada (Payne, 1987.).

Dakle, zajednički prioritet predstavlja povećanje zapošljivosti u obje skupine, prvenstveno programima obrazovanja i prekvalifikacije, te redistribucija usmjerena prema obiteljima s djecom kojom bi

se smanjio rizik međugeneracijske reprodukcije siromaštva.

LITERATURA

- Atkinson, T. (2002.) *Social Europe and Social Science*. 13. ESRC Annual Lecture, Swindon: ESRC.
- Barbieri, P., Paugam, S. and H. Russel (2000.) Social Capital and Exits from Unemployment. In: D. Gallie and Paugam, S. (eds.), *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe* (pp. 200-217). Oxford: Oxford University Press.
- Bejaković, P. (ur.) (2003.) Tržište rada i socijalna politika. Tematski broj časopisa *Financijska teorija i praksa*, 27(4).
- Bejaković, P. (2004.) Opravdanost *workfare* programa u svijetu i Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 11(3-4):343-362.
- Bian, Y. (1997.) Bringing Strong Ties Back in: Indirect Ties, Network Bridges and Job Searchers in China. *American Sociological Review*, 62:366-385.
- Cappellari, L. (2002.) Do the 'Working Poor' Stay Poor? An Analysis of Low Pay Transitions in Italy. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 64(2):87-110.
- Cooke, K. (1987.) The Withdrawal from Paid Work of the Wives of Unemployed: a Review of Research. *Journal of Social Policy*, 16(3):371-382.
- Crnković-Pozaić, S. (ur.) (1997.) *Projekt poticajni mehanizmi restrukturiranja tržišta rada u Hrvatskoj*. Radni materijal.
- Crnković-Pozaić, S. (2002.) Nezaposleni koji rade: radnici i poduzetnici iz sjene. *Financijska teorija i praksa* 26(1): 301-316.
- Crnković-Pozaić, S. (2004.) *Fleksibilnost tržišta rada i sigurnost zaposlenja u Republici Hrvatskoj*. Ženeva: Međunarodna organizacija rada.
- Dawkins, P., Gregg, P. i Scutella, R. (2002.) The Growth of Jobless Households in Australia. *The Australian Economic Review*, 35(2):133-154.
- De Grip, A., van Loo, J. and Sanders, J. (2004.) The Industry Employability Index: Taking Account of Supply and Demand Characteristics. *International Labour Review*, 143(3):211-233.
- De Graaf, P.M. and Ultee, W.C. (2000.) United in Employment, United in Unemployment? Employment and Unemployment of Couples in the European Union in 1994. In: D. Gallie and S.

¹⁷ Stoga je i jedan od europskih (laekenskih) indikatora siromaštva i društvene isključenosti upravo kretanje broja osoba u kućanstvima bez zaposlenih.

- Paugam (eds.), *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe* (pp. 265-285). Oxford: Oxford University Press.
- Delhaesse, B. (1995.) Working, But Poor: A Reassessment, *LIS Working paper* 125, Luxembourg.
- DZS (2005.) *Pokazatelji siromaštva od 2002. do 2004.* Priopćenje. Posjećeno 10.10.2005. na web stranicama Državnog zavoda za statistiku RH : http://www.dzs.hr/hrv/2005/13-2-2_1h2005.htm.
- Ehrenreich, B. (2002.) *Nickel and Dimed: Undercover in Low-Wage USA*. Granta.
- Esping-Andersen, G. (2002.) A Child-centered Social Investment Strategy. In: G. Esping-Andersen (ed.), *Why do We Need a New Welfare State* (pp. 96-129). Oxford: Oxford university press.
- Esping-Andersen, G. (2002.a) *Toward the Good Society, Once Again?* In: G. Esping-Andersen (ed.), *Why do We Need a New Welfare State* (pp. 1-25). Oxford: Oxford university press.
- European Council (2003.) *The Employment Guidelines: A European strategy for Full Employment and Better Jobs for All*. Council decision of 22 July 2003 on guidelines for the employment policies of the Member States (2003/578/EC).
- European Council (2005.) *The Employment Guidelines (2005 to 2008)*. Council Decision of 12 July 2005 on Guidelines for the employment policies of the Member States (2005/600/EC).
- Eurostat (2003.) 'Laeken' indicators - Detailed Calculation Methodology. Radni materijal radne grupe »Statistics on Income, Poverty & Social Exclusion« 28.-29. travnja 2003. Luksemburg.
- Eurostat (2005.) *People Living in Jobless Households, by Age Group*. Serije godišnjih podataka. Posjećeno 10.10. na web stranicama Eurostata: http://epp.eurostat.cec.eu.int/portal/page?_pageid=1996.39140985&_dad=portal&schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=sdi_ps&root=sdi_ps/sdi_ps/sdi_ps_acc/sdi_ps1230.
- Gallie, D. (1999.) Unemployment and Social Exclusion in the European Union. *European Societies*, 1(2):139-168.
- Gallie, D. (2002.) The Quality of Working Life in Welfare Strategy. In: G. Esping-Andersen (ed.), *Why do We Need a New Welfare State* (pp. 96-129). Oxford: Oxford University Press.
- Gallie, D. (2004.) Unemployment, Marginalization Risks and Welfare Policy. In: D. Gallie (ed.), *Resisting Marginalization: Unemployment Experience and Social Policy in the European Union* (pp. 1-33). Oxford: Oxford University Press.
- Gallie, D., Jacobs, S. and Paigam, S. (2000.). Poverty and Financial Hardship among the Unemployed. In: D. Gallie and S. Paugam (eds.) *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe* (pp. 47-68). Oxford: Oxford University Press.
- Gallie, D. and Paugam, S. (2004.) Unemployment, Poverty and Social Isolation: An Assessment of the Current State of Social Exclusion Theory. In: D. Gallie (ed.), *Resisting Marginalization: Unemployment Experience and Social Policy in the European Union* (pp. 34-53). Oxford: Oxford University Press.
- Gallie, D., Paugam, S. and Jacobs, S. (2003.) Unemployment, Poverty, and Social Isolation. Is There a Vicious Circle of Social Exclusion? *European Societies*, 5(1):1-31.
- Gleicher D. and Stevans L.K. (2005.) A Comprehensive Profile of the Working Poor. *Labour*, 19(3):517-529.
- Granovetter, M.S. (1973.) The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6):1360-1380.
- Gregg, P. and Wadsworth, J. (2001.) Everything You Ever Wanted to Know About Measuring Worklessness and Polarization at the Household Level but Were Afraid to Ask. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 63(s):777-806.
- Ilišin, V., Mendeš, I. i Potočnik, D. (2003.) Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao*, 40(3):58-89.
- Jessop, R.D. (2004.) Hollowing Out the Nation State and Multi-Level Governance. In: P. Kennet (ed.), *A Handbook of Comparative Social Policy* (pp. 11-25). Cheltenham: Edward Elgar.
- Karajić, N. (2002.) Siromaštvo i neslužbeno gospodarstvo u Hrvatskoj - kvalitativni aspekti. *Financijska teorija i praksa* 26(1): 273-299.
- Kerovec, N. (2001.) Poteškoće u zapošljavanju osoba starije dobi. *Revija za socijalnu politiku* 8(3):267-278.
- Kerovec, N. (2003.) (Ne)jednakost žena na tržištu rada. *Revija za socijalnu politiku* 10(3):263-282.
- Leinert Novosel, S. (2003.) Politika zapošljavanja žena. *Politička misao*, 40(3):103-127.
- Lin, N., Ensel, W.M., and Vaughn, J.C. (1981.) Social Resources and Strength of Ties: Structural Factors in Occupational Status Attainment. *American Sociological Review*, 46:393-405.
- Majid, N. (2001.) The Working Poor in Developing Countries. *International Labour Review*, 140(3):271-291.
- Matković, T. (2003.) Restrukturiranje rada? Transformacija strukture zaposlenosti. *Revija za socijalnu politiku* 10(2):161-184.

- Matković, T. (2004.) Nestajanje rada? Opseg i oblici zaposlenosti na početku informacijskog doba. *Društvena istraživanja – časopis za opća društvena pitanja* 13(1-2):241-265.
- Matković, T. (2004.a) *Different Ways of Being One's Own Boss: Patterns of Self-Employment in Croatia*. Magistarski rad. Department of Sociology, University of Oxford.
- Maslić Seršić, D., Šverko, B. i Galić, Z. (2005.) Radne vrijednosti i stavovi prema poslu u Hrvatskoj : što se promijenilo u odnosu na devedesete? *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 14(6):1039-1055.
- Nestić, D. (2002.) *Ekonomске nejednakosti u Hrvatskoj*. Doktorska disertacija, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Nestić, D. (2005.) The Determinants of Wages in Croatia: Evidence from Earnings Regressions. In: Ž. Lovrinčević (ed.) *Proceedings of 65th Anniversary Conference of the Institute of Economics, Zagreb* (pp. 131-162). Zagreb: The Institute of Economics.
- O'Connor, I. and Smeeding, T.M. (1994.) Working, but Poor: a Cross-national Comparison of Earning Adequacy, LIS Working paper 94, Luxembourg.
- OECD (2005.) *Society at a Glance: OECD Social Indicators - 2005 Edition*. Organization for Economic Cooperation and Development. Pristupljeno 1.10.2005., sa http://www.oecd.org/document/24/0,2340,en_2649_34637_2671576_1_1_1_1,00.html.
- Paugam, S. and Russel, H. (2000.) The Effects of Employment Precarity and Unemployment on Social Isolation. In: D. Gallie and S. Paugam (eds.), *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe* (pp. 243-264). Oxford: Oxford University Press.
- Payne, J. (1987.) Does Unemployment Run in Families: Some Findings From the General Household Survey. *Sociology*, 21 (2): 199-214.
- Peračković, K. (2002.) Čimbenici nesigurnosti zaposlenja u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju* 33(3-4):213-224.
- Pološki Vokić, N. i Frajlić, D. (2004.) Pokazatelj konkurentnosti hrvatske radne snage: rezultati empirijskog istraživanja. U: P. Bejaković i J. Lowther (ur.) *Konkurentnost hrvatske radne snage (online)*. Zagreb: Institut za javne financije. Posjećeno 10.7.2006. na web stranicama Instituta za javne financije <http://www.ijf.hr/konkurentnost/poloski-frajlic1.pdf>.
- Portes, A., Castells, M. and Benton, L. (1989.) *The Informal Economy: Studies in Advanced and Less Developed Societies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Raboteg-Šarić, Z. Pečnik, N. i Josipović, V. (2003.) *Jednoroditeljske obitelji: osobni doživljaj i stavovi okoline*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Secombe, K (2002.) „Beating the Odds” Versus „Changing the Odds”: Poverty, Resilience, and Family Policy. *Journal of Marriage and Family*, 64(2):384-394.
- Šporer, Ž (2004.) Koncept društvene isključenosti. *Društvena istraživanja : časopis za opća društvena pitanja* 13(1-2):171-193.
- Štimac Radin, H. (2002.a) Radne vrijednosti mladih. U: V. Ilišin i F. Radin (ur.) (2002.) *Mladi uoči trećeg milenija* (str. 219-230). Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Štimac Radin, H. (2002.b) Rizici nezaposlenosti. U: V. Ilišin i F. Radin (ur.) (2002.) *Mladi uoči trećeg milenija* (str. 231-258). Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Štimac Radin, H. (2002.c) Crna boja posla. U: V. Ilišin i F. Radin (ur.) (2002.) *Mladi uoči trećeg milenija* (str. 259-268). Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Šošić, V. (2004.) *Zaposlenost i zapošljavanje žena*. Neobjavljeni rukopis.
- Šošić, V. (2004.) Does it Pay to Invest in Education in Croatia? Return to Human Capital Investment as a Factor in Human Resource Competitiveness. In: P. Bejaković and J. Lowther (eds.), *Croatian Human Resource Competitiveness Study* (pp. 29-38), Zagreb: Institute of Public Finance.
- Štulhofer, A. (2002.) *Nevidljiva ruka tranzicije. Ogladi iz ekonomske sociologije*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju.
- Šućur, Z. (2001.) *Siromaštvo: Teorije, koncepti i pokazatelji*. Zagreb: Pravni fakultet.
- Šućur, Z. (2004.) Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. *Revija za sociologiju*, 35(1-2):45-60.
- Šverko, B. (2005.) The Psychological Impact of the Hidden Economy Working. In: F. Avalone, H. Kepir Singail and A. Catano (eds.) *Covivence in Organizations and Society* (pp. 209-215). Milano: Guerini.
- Šverko, B., Galešić, M. i Maslić Seršić, M (2004.) Aktivnosti i financijsko stanje nezaposlenih u Hrvatskoj. Ima li osnova za tezu o socijalnoj isključenosti dugotrajno nezaposlenih osoba? *Revija za socijalnu politiku*, 11(3-4):283-298.
- Šverko, B., Galić, Z. i Maslić Seršić, D. (2006.) Nezaposlenost i socijalna isključenost: longitudinalna studija. *Revija za socijalnu politiku* 13(1):1-14.

Toynbee, P. (2003.) *Hard Work. Life in Low-pay Britain*. London: Bloomsbury.

UNDP Hrvatska (2006.) *Siromaštvo, nezaposlenost i socijalna isključenost*. UNDP.

Wegener, B. (1991.) Job Mobility and Social Ties: Social Resources, Prior Job, and Status Attainment. *American Sociological Review*, 56:60-71.

World Bank (2000.) *Croatia Economic Vulnerability and Welfare Study*. Report No. 22079-HR. World Bank, Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region.

Summary

EXCLUDED TO WHAT EXTENT? SOCIO-DEMOGRAPHIC PROFILE, EMPLOYABILITY AND SOCIAL CAPITAL OF THE WORKING POOR AND JOBLESS HOUSEHOLDS IN CROATIA

Teo Matković

*Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Based on the research conducted in 2004 by the Croatian Caritas and the Centre for the Promotion of the Social Teaching of the Church, the paper attempts to map two marginal groups in the socio-economic landscape of Croatia: the working poor and jobless households. Alongside with the structure of these groups, the levels of their social isolation, employability, solidarity and trust are also analysed through the prism of social exclusion theories. The working poor make a relatively small group, primarily composed of self-employed persons, men, persons with lower level of education and larger families. As a rule, there is no sign of increased social isolation or the lack of solidarity among the working poor, but a certain deficit of employability can be detected. Members of jobless households in Croatia comprise a tenth of the population, a moderate level in the European context. Apart from not participating in the labour market themselves, they are »cut off« from it by the fact that other household members are also unemployed, which reduces material, social and cultural resources of the household. Jobless households are most frequent among the vulnerable single parent households and single person households. They are characterised by a very high risk of poverty, increased level of isolation from all spheres of activity, low employability and the possibility of intergenerational reproduction of poverty. However, both working poor and jobless household members participate in the social mainstream: their generalised trust and solidarity do not differ considerably from that of the general population. The findings indicate that, in the sphere of social policies directed towards both groups, common priorities should include the increase of employability, primarily through (lifelong) educational programmes and retraining, as well as redistribution measures directed towards the families with children, which would reduce the risk of intergenerational reproduction of poverty.

Key words: social exclusion, jobless households, working poor, employability, social capital, solidarity, poverty.